

تاریخ معماری مساجد

نویسنده: مارتین فریشتن، حسن الدین خان
ترجمه: غلامحسین علی مازندرانی

نشریزداوگروه نشریات
سازمان چاپ و نشر

www.ketab.ir

عنوان و نام پدیدآور	تاریخ معماری مساجد؛ نوشته‌ی [صحیح ویراستار] مارتین فریسمن، حسن‌الدین خان؛ ترجمه‌ی غلامحسین علی‌مازندرانی
وضعیت ویراست	[ویراست ۲۲]
مشخصات نشر	تهران: یزدا، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۲۳۶ ص: ۲۲ × ۲۹ س.م.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۱۶۵-۶۸۸-۰
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
یادداشت	عنوان اصلی: The mosque : history, architectural development & regional diversity.
یادداشت	کتاب حاضر نخستین بار با عنوان "مسجد: تاریخ، معماری، تفاوت‌های منطقه‌ای" با ترجمه سنانز هاشمی توسط انتشارات برهان صادق در سال ۱۳۳۹ منتشر شده‌است.
عنوان دیگر	مسجد: تاریخ، معماری، تفاوت‌های منطقه‌ای.
موضوع	مسجدها
موضوع	Mosques :
موضوع	معماری اسلامی
موضوع	Islamic architecture :
تناسه افزوده	خان، حسن‌الدین
تناسه افزوده	فریسمن، مارتین، ویراستار
تناسه افزوده	Frishman, Martin :
تناسه افزوده	Khan, Hasan-uddin :
تناسه افزوده	علی‌مازندرانی، غلامحسین، ۱۳۴۹ - مترجم
ردیف ک. ر.	NA۴۶۷۰ :
رده‌بندی یوپی	۷۲۶/۲ :
شماره کتابچه	۵۷۱۶۱ :

تاریخ معماری مساجد

نوشته‌ی: مارتین فریسمن، حسن‌الدین خان

ترجمه‌ی: غلامحسین علی‌مازندرانی

ناشر: یزدا / چاپ اول: ۱۳۹۸ / قطع: رحلی / تعداد صفحات: ۲۳۶ ص /

آماده‌سازی قبل از چاپ: نشریه تفکر معماری / مدیر تولید: قاسم حسینی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: یزدا / شمارگان: ۱۵۰ نسخه / بهای: ۸۴۰۰۰ تومان /

ISBN: 978-600-165-688-0

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۶۵-۶۸۸-۰

نشر یزدا و گروه نشریات

دفتر نشر و نمایشگاه دائمی: تهران، سیدخندان، خیابان ارسباران، کوچه‌ی ستاری، شماره‌ی ۲۲، ساختمان یزدا دورنگار: ۲۲۸۸۵۶۵۱ (۰۲۱) تلفن: ۲۲۸۸۵۶۴۷-۵۰ (۰۲۱)

توجه: به موجب قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۲۸/۱/۱۱ و همچنین قانون ترجمه و تکتبیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب سال ۱۳۵۰ تمام حقوق این اثر به هر نحو برای نشر یزدا محفوظ است. نشر و پخش تمام یا قسمتی از این کتاب بدون اجازه از ناشر، باعث پیگرد قانونی خواهد شد.

www.yazdamarket.com

خرید آنلاین:

https://www.instagram.com/yazdamarket/

اینستاگرام:

فهرست عناوین

تقدیر و تشکر.....	۹
پیش‌گفتار.....	۱۱
بخش اول: مسجد به عنوان نمودی از اسلام.....	۱۷
۱-۱. مرام‌های مسجدی.....	۱۹
نقش خوشنویسی.....	۴۵
هندسه.....	۵۹
بخش دوم: سبک‌های احداثی.....	۷۷
مقدمه: منطقه‌گرایی.....	۷۹
سرزمین‌های مرکزی اعراب.....	۸۵
اسپانیا و شمال آفریقا.....	۱۱۳
ایران و آسیای مرکزی.....	۱۳۵
آناتولی و میراث عثمانی.....	۱۶۱
شبه‌قاره هند.....	۱۸۳
صحاری غرب آفریقا.....	۲۱۱
شرق آفریقا.....	۲۲۷
چین.....	۲۴۱
جنوب شرق آسیا.....	۲۶۳
بخش سوم: دوران معاصر.....	۲۸۱
مسجد در جوامع اسلامی امروزی.....	۲۸۳
مروری بر مساجد معاصر.....	۲۸۹
دگردیسی قداست.....	۳۱۳
پانوش فصول.....	۳۱۹
منابع.....	۳۳۳

پیش‌گفتار

جهان اسلام گستره وسیعی از اسپانیا و غرب آفریقا تا چین و جنوب شرق آسیا را دربر می‌گیرد. تاریخ معماری اسلامی نیز که مسجد برجسته‌ترین نمود آن است، از قرن هفتم میلادی آغاز شد. واژه عربی مسجد، به معنای محل سجده است و بنایی که به این نام خوانده می‌شود، هم محل عبادت و هم نماد اسلام است. از لحاظ موضوعی، این کتاب فقط به نام مسجد و نقش نمادین آن در معماری جهان اسلام، پرداخته و دیگر اجزای این معماری از قبیل مقبره و مدرسه که گاهی بخشی از بناهای جانبی مساجد به‌شمار می‌روند را دربر نمی‌گیرد. امروزه مناره‌ها در سراسر دنیا سر به آسمان می‌سایند و این مطلب تعجب‌آوری نیست زیرا حدود یک‌پنجم از جمعیت جهان، پیرو آئین اسلام‌اند که البته اغلب ایشان در خاورمیانه و آسیا و آفریقا زندگی می‌کنند. حکومت از نگاه مسلمانان همواره به اصول مذهب پایبند است ولی بسیاری از دولت‌های حاکم بر کشورهای مسلمان امروزه روبه تفکیک دین از حکومت پیش می‌روند؛ با این حال، هنوز هم صدای اذان از فراز مناره‌های هر شهر و روستایی، مؤمنان را از فرارسیدن وقت عبادت، آگاه می‌سازد. آوای اذان را از این لحاظ، با صدای ناقوس کلیسا مقایسه می‌کنند؛ اما امروزه صدای ناقوس فقط یادگاری از سنت قدیم است. در مقابل، اذان در فرهنگ اسلامی عصر حاضر نیز نقش خود را به مانند ادوار گذشته حفظ کرده است. درحقیقت، چهارچوب اسلامی که اذان و مناره نمادی از آن هستند، علاوه بر جنبه‌های مذهبی و آئینی، بر جنبه‌های اجتماعی و حقوقی جوامع مسلمان نیز حاکم و غالب است. این مطلب، دلایل پیچیده و ظریفی دارد که از حوزه بحث این کتاب خارج است.

در بررسی معماری مساجد، شاید این سؤال مطرح شود

که چرا سنن این معماری تا این حد در جهان بیرون، و حتا بعضا در دنیای مسلمان، ناشناخته مانده است. محتملا دلایل همپایه‌ای برای توجیه این امر وجود دارد اما شاید بتوان پاسخ مناسب را در قیاس بین اذان و صدای ناقوس جست. گرچه هر دو در طول تاریخ، مؤمنان را به عبادت فراخوانده‌اند اما لااقل نزد مسیحیان، به‌مانند دو رقیب و یا قطب مخالف بوده‌اند: صدای آشنای ناقوس کلیسا در جهان غرب همواره موجب دل‌گرمی مؤمنان مسیحی بود؛ حال آنکه صوت مؤذن، حسی غریب و آکنده از یاس و ناامیدی را بر می‌انگیخت. البته که پیش از این پدیده را باید در اعماق تاریخ و در جنگ‌های بین مسلمانان و مسیحیان جستجو کرد.

پیش‌رفت شگرف دانشمندان مسلمان و دستیابی ایشان به موقعیت ممتاز در دنیای علوم، می‌توانست بستر تعاملات سازنده‌ای میان آنها و اروپائیان باشد. مسلمانان طی قرون نهم تا شانزدهم مذهب لطیف گسترده‌ای از علوم طبیعی و ریاضی و هنر پیشرفت کردند؛ و به مقامات شامخی دست یافته بودند. معماری اسلام نیز در این دوران، عهد طلایی خود را تجربه می‌کرد اما تمامی این زمینه‌های مساعد در اثر تقابل‌های مخرب نظامی رنگ باخت. اسپانیا در خلال حکومت امویان کوردوبا و سپس، نصریان گرانادا در سال‌های بین ۷۵۶ تا ۱۴۹۲، شاهد اوج فرهنگ اسلامی در سرزمین‌های اروپایی بود و مسیحیان و یهودیان در این دوران پرشکوه و بی‌نظیر، با صلح و صفا در کنار مسلمانان اندلس می‌زیستند؛ اما عمر این دولت مستعجل به دلایل مذکور در اواخر قرن پانزدهم به پایان رسید و ارتش مسیحی با غلبه بر مسلمانان، جمعیت ایشان را از اسپانیا بیرون راند. سلسله جنگ‌های خونین دیگری به

دنبال قدرت‌گیری حکومت عثمانی سرگرفت و با محاصره وین در ۱۶۸۳، تشویش و ناامنی بار دیگر بر سراسر اروپا سایه افکند. پس از این دوران، نوبت به اروپا رسید تا با سیاست استعماری بر کشورهای مسلمان غلبه کند. در همان روزگار بود که قدرت‌های اروپایی، عرصه حکومت‌های اسلامی را مورد تعرض قرار دادند و خصوصا بریتانیا بر هندوستان، هلند بر هند شرقی و فرانسه بر شمال آفریقا مسلط شدند. البته قلمرو امپراطور عثمانی کماکان از تعدی اروپا مصون بود اما با افول تدریجی عثمانی و سرانجام، فروپاشی آن در دهه ۱۹۲۰ میلادی، به میدان تاخت و تاز استعمارگران بدل شد. از آن امپراطوری وسیع، تنها کشور ترکیه به‌جا ماند که آن نیز به حکومتی غیرمذهبی تحت رهبری کمال اتاتورک تن داد.

عاقبت پس از جنگ دوم جهانی، دوران تحت‌الحمایگی و استعمار به پایان رسید و دیت‌های مستقل اختیار حکومت کشورهای مسلمان را به دست گرفتند. به احیای فرهنگ فروکوفته و روبه خاموشی خود همت گماشتند. شاید اگر قصه تقابل‌های تاریخی طور دیگری بود آن‌گاه دانش‌جوان معماری در سراسر جهان در می‌یافتند که معیارهای اصولی آن و هم معماری مشهور به جهان سوم، در واقع از یک اصل نشأت گرفته‌اند. حال اگر امروز صحبتی از بناهای مهم اسلامی به میان آید، عموماً جنبه‌های زینتی آن مطرح می‌شود و مثلاً برای بزرگداشت تاج‌محل، تصویری از بنای آن را بر تمبر پست چاپ می‌کنند. به‌ازای کتاب‌ها و مجلات متعددی که در رابطه با تمامی جنبه‌های معماری کلیسا به‌چاپ رسیده، فقط آثار معدودی در باب معماری مساجد در قفسه کتابخانه‌ها وجود دارد که آن‌هم منحصر برای برخی مطالعات تحقیقی به‌کار می‌آید. اغلب اصطلاحات و عبارات رایج در حوزه معماری اسلامی نیز مربوط به فرهنگ عصر استعمار بوده و توسط مستشرقین اروپایی ابداع و رایج شده است. حال، چطور است که عبارتی شبیه «معماری مسیحی» هیچ‌گاه کاربرد نمی‌یابد و درمقابل، همواره از «معماری اسلامی» می‌شنویم؟

اگر این کتاب به مقصود خود برسد، آن‌گاه این شبهه اصلاح شده و خواننده خواهد دانست که به‌کارگیری چنین اصطلاحاتی چندان تناسبی با اهداف مطالعاتی ندارد و بهتر است همان‌گونه که مثلاً، از «معماری باروک آلمان» در یک بافت مسیحی

اروپایی صحبت می‌شود، معماری خاص «مصر مملوکی» را نیز در بافت اسلامی مصری آن تعریف کنیم.

کتاب حاضر که یکی از کامل‌ترین آثار در این زمینه است تاریخ معماری مساجد در سراسر جهان اسلام را مورد بررسی قرار می‌دهد. در پیروی از روشی که در سطور قبل ذکر شد می‌کوشیم تا فارغ از توالی تاریخی مرسوم، روال تحول و رشد این معماری را بر اساس معیارهای محلی پی بگیریم. دلیل اتخاذ این روش آن است که عموماً، تفاوت‌های سبکی بین نواحی جغرافیایی، بارزتر از تغییرات تاریخی هستند. مطالعات تاریخ معماری غرب نیز تابع روال مشابهی است. در این مفهوم، تفاوت بین کلیسای سبک رنسانسی و باروک، گرچه شناخته‌شده و قابل‌درک است با این حال طیفی کلی و وسیع را دربر می‌گیرد و آنچه که بیشتر به جنبه‌های کاربردی مربوط می‌شود، همانا تفاوت‌های بارزی است که مثلاً، بین معماری گوتیک آلمان و همتای معاصر ایتالیایی آن به‌چشم می‌خورد. متشابهات، گذشته از برخی استثنائات، تفاوت‌های چشم‌گیری بین مساجد کشورهای مختلف از قبیل مصر و هندوستان وجود دارد و این درحالی است که تأثیرات ناشی از گذر زمان و تغییر حاکمیت در هریک از این کشورها به این اندازه جلب‌نظر نمی‌کند. البته عناصر خاصی از قبیل محراب و مناره به‌عنوان عناصر معیار در تمامی مساجد سراسر دنیا مشترک است. به‌نظر می‌رسد که این عناصر به‌کارگیری روش‌های معماری گوناگون، آن منطقه‌ای به منطقه دیگر و یا از کشوری به کشور دیگر دچار تغییر می‌شود.

مسیحیت سه قرن پس از ظهور حضرت مسیح را در تهدید و وحشت گذراند، بود و بعد از آن نیز به آرامی توسعه می‌یافت اما درمقابل، اسلام در همان نخستین قرن ظهور از شرق و غرب روبه گسترش گذاشت و بنابراین، هر سرزمینی بسته به اقلیم و فرهنگ خود صاحب مسجد شد. صنعتگران، معماران و کارگران بومی با بهره‌گیری از تکنیک‌های رایج در منطقه و مصالح ساختمانی موجود از قبیل خشت خام، سنگ خارا، الوار و امثال آن دست به ساخت مسجد بردند و بدین ترتیب، سبک‌های مختلف محلی در مسجدسازی شکل گرفت.

مسلمانان (به‌مانند مسیحیان) در ابتدا از ویژگی‌های بناهای مذهبی و فرهنگی قدیمی الهاماتی گرفتند. این قرض‌گیری‌ها